

РОЗДІЛ 9 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА АДВОКАТА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

THE PROBLEM ASPECTS OF UPDATE THE LEGISLATION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL REPRESENTATION A LAWYER IN CIVIL LEGAL PROCEEDINGS

Антонюк С.А.,

*викладач кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури
Львівського університету бізнесу та права*

У статті досліджено проблемні аспекти оновлення законодавства України в контексті професійного представництва адвоката у цивільному судочинстві. У цьому контексті проаналізовано зміст (нові положення) проекту Закону (або законопроекту) від 04.10.2016 р. № 5221 «Про внесення змін до статті 10 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо малозначних спорів у судах», що стосуються, зокрема, надання кваліфікованої правничої (правової) допомоги адвокатами в цивільному судочинстві.

Встановлено, що питання про реформування щодо надання правничої (правової) допомоги в цивільному судочинстві займає одне з важливих місць у науковій, навчальній, навчально-методичній і довідковій юридичній літературі, а також юридичній (судовій) практиці України.

Обґрунтовано, що процесуальне представництво в суді (за всіма категоріями цивільних справ) має здійснюватись виключно адвокатом як процесуальним представником (або як суб'єктом надання правничої (правової) допомоги клієнту на професійній незалежній основі).

З'ясовано, що критерії малозначності справ потрібно прив'язувати не лише виключно до ціни позову, а й до сутності спірних правовідносин, а також врахувати факт набрання чинності Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII (в частині виключного процесуального представництва осіб у суді адвокатом). У поданій ситуації є досить корисними рекомендації суддів Верховного Суду, особливо щодо малозначних справ.

Визначено, що відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. та з метою підвищення професійного рівня діяльності адвоката в Україні в найближчій перспективі необхідно дослідити такі аспекти: 1) принцип професіоналізму адвоката як важливої засади (в системі принципів і засад здійснення адвокатської діяльності), варто визначити роль і місце цього принципу та запропонувати його головні ознаки під час надання кваліфікованої правничої (правової) допомоги клієнту в цивільному судочинстві України; 2) міжнародно-правові стандарти адвокатської діяльності, які необхідно врахувати в діяльності адвоката як процесуального представника в цивільному судочинстві України.

Ключові слова: адвокат, представництво у суді, адвокатська діяльність, правничка (правова) допомога, адвокатура, адвокатська діяльність, цивільне судочинство, адвокат у цивільному судочинстві.

The article deals with the problematic aspects of updating Ukrainian legislation in the context of professional representation of a lawyer in civil legal proceedings. In the context of this, it is analyzed the content (new provisions) of the project of law (or draft law) No. 5221 "On Amendments to Article 10 of the Law of Ukraine "On the Judiciary and Status of Judges" relatively minor disputes in the courts" from 10.04.2016, concerning the provision of a qualified legal assistance by lawyers, in particular in civil legal proceedings.

It was established that the issue of reforming the provision of legal assistance in civil legal proceedings is one of the important places in the scientific, educational, educational, methodological and reference juridical literature, as well as in the legal (judicial) practice of Ukraine.

It is substantiated that procedural representation in the court (in all categories of civil cases) should be carried out exclusively by a lawyer as a procedural representative (or as a subject of providing legal assistance to a client on a professional, independent basis).

It was found out that the criteria of insignificance of cases should be tied not only to the price of the claim, but also to the essence of the controversial legal relations, as well as to take into account the entry into force of the Law of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine (on Justice)" No. 1401-VIII (in the part of the exclusive procedural representation of persons in court by a lawyer) from 02.06.2016. In the given situation, the recommendations of the Supreme Court judges are very useful here, especially concerning minor cases.

It is determined that in accordance with the Strategy for the reform of the judicial system, proceedings and adjacent legal institutes for 2015–2020 and in order to increase the professional level of the lawyer's activity in Ukraine in the short term, it is necessary to investigate such aspects: 1) the principle of the professionalism of the lawyer as an important basis (in the system of principles and principles of advocacy activity), to determine the role and place of this principle and to propose its main features in providing qualified legal assistance to a client in civil legal proceedings of Ukraine; 2) international legal standards for advocacy activity that need to be taken into account in the activity of a lawyer as a procedural representative in civil legal proceedings of Ukraine.

Key words: lawyer, representation in court, advocacy, legal assistance, advocacy activity, civil legal proceedings, lawyer in civil proceedings.

Проектом Закону (або законопроектом) від 04.10.2016 р. № 5221 «Про внесення змін до статті 10 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо малозначних спорів у судах» [1], внесеного суб'єктами права законодавчої ініціативи (народними депутатами України VIII скликання) (у порядку законодавчої ініціативи, керуючись, зокрема ст. 93 Конституції України [2], ст. 89 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України від 10.02.2010 р. № 1861-VI [3] та ст. 12 Закону України «Про статус народного депутата України» [4]) і зареєстрованого Верховною Радою України, пропонується доповнити зміст

ст. 10 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [5] новими положеннями, які стосуються сфери регулювання правовідносин у процесі надання професійної правничої (правової) допомоги в контексті реалізації права на справедливий суд (в умовах європейської інтеграції з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [6; 7]).

З огляду на це, дослідження (правовий аналіз) питання про проблемні аспекти (ключові) щодо оновлення чинного законодавства України в контексті професійного представництва адвоката в цивільному судочинстві є актуальним, важливим та доцільним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми свідчить про те, що питання про реформування щодо надання правничої (правової) допомоги в цивільному судочинстві займає одне з важливих (ключових) місць у науковій, навчальній, навчально-методичній і довідковій юридичній літературі, а також юридичній (судовій) практиці України.

Так, за результатами попереднього дослідження юридичної літератури [8], встановлено і доведено, що впродовж останніх років активно обговорюється проблематика (і є об'єктом дискусій нині серед вчених-юристів та практиків), яка стосується конституційних змін [9] щодо так званої «монополії» адвокатів у судах, тобто (або) професійної правничої (правової) допомоги в цивільному судочинстві, яка, згідно зі ст. 15 Цивільного процесуального кодексу України [10], надається виключно адвокатами у формі цивільного процесуального представництва, крім випадків, встановлених (передбачених) законом України.

Зокрема, С. Бичкова [11] відстоює позицію і наголошує, що виключний допуск (або виключне представництво) адвокатів (з урахуванням їх функцій та специфіки роботи) як цивільних процесуальних представників у суді, з огляду на окремі проблемні аспекти адвокатської діяльності, не зможе гарантувати нині і в найближчій перспективі відповідний (належний, високий) рівень надання правничої (правової) допомоги клієнту в суді. Автор [11] стверджує, що допуск як процесуальних представників, крім адвокатів, інших осіб, які не є адвокатами, враховуючи особливості адвокатської діяльності в державі, є не тільки доцільним, а й необхідним, особливо сьогодні. На нашу думку, представлена позиція [11] заслуговує на увагу, але потребує додаткового дослідження за проблемою з урахуванням висновків, наведених у праці «Lawyer as a Subject of Providing Legal Assistance to a Client on a Professional, Independent basis» [8].

Крім цього, окремі питання, включаючи проблемні аспекти, професійної діяльності адвокатів у цивільному судочинстві були предметом наукових досліджень таких вчених-юристів та практиків: С. Бичкової [12], Н. Сакари [13], А. Чурпліти [12], В. Заборовського, Т. Курило, С. Прилуцького, М. Коваліва та Р. Скриньковського [8]. Водночас тут доцільно зазначити дисертаційні роботи Т. Вільчик [14], К. Гусарова [15] та М. Шпака [16], основною метою досліджень яких є розгляд, аналіз і удосконалення специфіки професійної діяльності адвокатів в Україні, включаючи головні (ключові) питання (аспекти), які стосуються здійснення правосуддя в цивільних справах. Наприклад, К. Гусаров [17] досліджував головні питання цивільного судочинства України, зокрема аспекти (юридичне значення) майстерності юристів у процесі підготовки (формування) процесуальних документів, що, на нашу думку, є притаманним та важливим для професійної діяльності адвоката в цивільному процесі [17]. Водночас на особливу увагу заслуговують наукові результати М. Шпака [18] (щодо професійного представництва адвокатів у цивільному процесі), проте окремі представлені аспекти дослідження є дискусійними і потребують додаткового вивчення, певних уточнень та відповідного (належного) обґрунтування в зазначеному напрямі.

У цьому аспекті на основі аналізу праць [18–20], з урахуванням юридичної практики в Україні за проблемою також з'ясовано, що протягом останніх років (до впровадження конституційних змін [9]) найбільш поширеною в судовій практиці стала форма добровільного процесуального представництва в суді (як вид правничої (правової) допомоги), яка здійснювалась переважно адвокатами. Така ситуація була зумовлена тим, що адвокат, з огляду на аналіз юридичної практики (особливостей та специфіки справи у суді), на нашу думку, є більш професійно підготовленим, ніж інші особи (юристи, фахівці в галузі права), які не є адвокатами, в контексті надання належної (ква-

ліфікованої) професійної правничої (правової) допомоги клієнту в цивільному судочинстві України.

Метою статті є виокремити проблемні аспекти та надати пропозиції щодо оновлення законодавства України в контексті професійного представництва адвоката в цивільному судочинстві, з огляду на аналіз змісту (положень) проекту Закону (або законопроекту) від 04.10.2016 р. № 5221 «Про внесення змін до статті 10 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” щодо малозначних спорів у судах».

Так, предметом дослідження (наукової статті) є вивчення та аналіз пропозицій (рекомендацій), що стосуються певних змін (окремих аспектів оновлення) чинного законодавства України в частині професійного представництва адвоката в цивільному судочинстві. У контексті цього, розкриваючи питання про професійне представництво адвоката в цивільному судочинстві України, варто звернути увагу на те, що проектом Закону (або законопроектом) від 04.10.2016 р. № 5221 «Про внесення змін до статті 10 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” щодо малозначних спорів у судах» [1] пропонується доповнити (або розширити) ст. 10 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [5] ч. 5 у такій редакції і такого змісту (дослівно):

«5. Виключне представництво адвокатом іншої особи в суді не застосовується до трудових спорів, спорів щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена. Малозначним спором є будь-який немайновий спір, а також майновий спір, якщо ціна позову не перевищує одного мільйона гривень» [1].

У пояснювальній записці від 04.10.2016 р. до поданого проекту Закону України «Про внесення змін до статті 10 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” [1] народні депутати України VIII скликання (Б. Береза, А. Вадатурський, Ю. Дерев'яно, Л. Ємець, С. Заліщук, Б. Козир, П. Костенко, В. Купрій, І. Луценко, О. Ляшко, М. Найем, Н. Новак, В. Парасюк, О. Продан та В. Чумак) зазначають, що головною (основною) метою його (тобто законопроекту від 04.10.2016 р. № 5221 [1]) є усунути правову невизначеність щодо поняття «малозначний спір», яке використовується в Основному Законі – Конституції України [2]. Тут необхідно підтримати думку М. Шпака [18] про те, що положення проекту Закону від 04.10.2016 р. № 5221 [1] не розвивають повною мірою питання про визначення поняття і зміст малозначного спору, не вирішує подану проблему, а навпаки, поглиблює її.

Водночас встановлено, що згідно із Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII [9] було внесено низку конструктивних змін до Конституції України [2], які набули чинності 30.09.2016 р. та стосувалися, зокрема, представництва осіб у суді, специфіки адвокатської діяльності [8]. Так, відповідно до п. 3 ст. 131-2 Конституції України [2] представництво осіб у суді, а також захист від кримінального обвинувачення здійснюватиметься виключно адвокатами [2; 9]. Водночас у вказаній нормі також передбачено, що можуть бути визначені окремі винятки щодо представництва в суді, що стосуються: 1) трудових спорів; 2) спорів щодо захисту певних (конкретних) прав; 3) малозначних спорів; 4) виборів і референдумів; 5) представництва окремих осіб, а саме малолітніх і/або неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом, у встановленому законом порядку, недієздатними, а також осіб, дієздатність яких обмежена (п. 4 ст. 131-2 Конституції України) [2].

З огляду на це, враховуючи результати попередніх досліджень автора [8], тут доцільно зазначити, що подані кроки (в порядку законодавчої ініціативи) органи законодавчої влади є цілком виправданими і заслуговують на увагу, оскільки зазначені вище конституційні зміни (щодо виключ-

ного представництва та захисту адвокатом у судах, зокрема в цивільному судочинстві), з огляду на реальні приклади європейських країн у цьому напрямі за проблемою, повністю відповідають загальноновизнаним європейським практикам та міжнародним стандартам у сфері судочинства [8].

У пропозиціях (рекомендаціях), які викладені у проекті Закону від 04.10.2016 р. № 5221 [1], простежується намагання суб'єктів законодавчої ініціативи (тобто народних депутатів України VIII скликання) не стільки щось зміцнити і щось посилити в так званій «монополії» адвокатів у судах, скільки, навпаки, суттєво її обмежити (в правовому полі) без врахування попередніх законодавчих ініціатив, які були представлені вище, з огляду на головну мету їх прийняття. В обґрунтування необхідності прийняття законопроекту від 04.10.2016 р. № 5221 [1] зазначено, що вказані норми (зміни), які 30.10.2016 р. набули чинності, в Конституції України [2] (в частині правосуддя) можуть: 1) спричинити певні перешкоди для доступу до правосуддя людей; 2) призвести до значних витрат на представництво в судах для малого бізнесу тощо.

У контексті необхідно наголосити, що при фактичній так званій «монополії» адвокатів у судах в осіб зберігається право (на свій власний розсуд) вибору захисника (адвоката) своїх прав, а також Законом від 02.06.2016 р. № 1401-VIII [9] передбачено, що можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді щодо окремих осіб. Водночас до пропозицій (рекомендацій), які викладені у проекті Закону від 04.10.2016 р. № 5221 [1], також виникає питання ціни позову (без належного обґрунтування), що стосується малозначного спору і т. д. З'ясовано, що критерії малозначності справ потрібно прив'язувати не лише виключно до ціни позову, а й до сутності спірних правовідносин, а також врахувати факт набрання чинності Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII [9] (в частині виключного процесуального представництва осіб у суді адвокатом). У поданій ситуації є досить корисними рекомендації суддів Верховного Суду щодо малозначних справ.

З огляду на це пропозиції, представлені у проекті Закону від 04.10.2016 р. № 5221 [1], вважаємо неприйнятними, вони потребують відхилення або суттєвого доопрацювання.

Отже, на нашу думку, процесуальне представництво у суді (за всіма категоріями цивільних справ) має здійс-

нюватися виключно адвокатом як процесуальним представником (або як суб'єктом надання правничої (правової) допомоги клієнту на професійній незалежній основі [8]). Водночас з'ясовано, що в цьому контексті заслуговує на увагу проект Закону (або законопроектом) від 04.02.2015 р. № 1794-1 «Про внесення змін до Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” та деяких інших законодавчих актів України (щодо статусу і гарантій адвокатської діяльності та формування і роботи органів адвокатського самоврядування)» [21], який потребує додаткового дослідження, особливо в частині закріплення на нормативному рівні принципу професіоналізму адвоката (або принципу професіоналізму в системі принципів і засад здійснення адвокатської діяльності). Це дасть змогу виокремити і запропонувати головні напрями покращення професійної діяльності адвоката-представника в цивільному судочинстві України.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. За результатами проведеного дослідження обґрунтовано, що процесуальне представництво у суді (за всіма категоріями цивільних справ) має здійснюватися виключно адвокатом як процесуальним представником (або як суб'єктом надання правничої (правової) допомоги клієнту на професійній незалежній основі).

2. Критерії малозначності справ потрібно прив'язувати не лише виключно до ціни позову, а й до сутності спірних правовідносин, а також врахувати факт набрання чинності Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII [9] (в частині виключного процесуального представництва осіб у суді адвокатом).

3. Відповідно до Стратегії реформування судово-строю, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. [22] та з метою підвищення професійного рівня діяльності адвоката в Україні в найближчій перспективі необхідно дослідити такі аспекти:

1) принцип професіоналізму адвоката як важливої засади (в системі принципів і засад здійснення адвокатської діяльності); варто визначити роль і місце цього принципу та запропонувати його головні ознаки під час надання кваліфікованої правничої (правової) допомоги клієнту в цивільному судочинстві України;

2) міжнародно-правові стандарти адвокатської діяльності, які необхідно врахувати в діяльності адвоката як процесуального представника в цивільному судочинстві України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до статті 10 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо малозначних спорів у судах: проект Закону від 04.10.2016 р. № 5221. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60174.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (із змінами та доповненнями). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Регламент Верховної Ради України: Затверджено Законом України «Про регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. № 1861-VI (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.
4. Про статус народного депутата України : Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-XII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>.
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
6. Сопільник Р.Л. Забезпечення права на справедливий суд як складова предмета судового права в умовах європейської інтеграції. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 2. С. 34–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2017_2_8.
7. Сопільник Р.Л. Право на справедливий суд у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Митна справа* 2014. № 1 (2.1). С. 3–10. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_1%282.1%29_3.
8. Antoniuk S. Lawyer as a Subject of Providing Legal Assistance to a Client on a Professional, Independent basis. *Path of Science*. 2019. Vol 5, No 5. P. 4001–4016. : <http://dx..org/10.22178/pos.46-6>.
9. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.
10. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
11. Бичкова С.С. Представництво в цивільному процесі України: законодавчі зміни. Цивільний процес на зламі століть : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 50 річчю заснування каф. цив. Процесу, м. Харків, 20–21 жовтня 2016 р. / за заг. ред. К.В. Гусарова. Харків : Право, 2016. С. 13–15.
12. Бичкова С.С., Чурпита А.В. Адвокат как участник гражданских процессуальных правоотношений. *Цивилистическая процессуальная мысль* : междунаур. сборник науч. ст. / редкол.: В.В. Комаров и др. Киев : Алерта, 2015. Вип. 4 : Адвокатура. С. 22–30.
13. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія. Харків : Право, 2010. 256 с.

14. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 490 с.
15. Гусаров К.В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 431 с. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/8299>.
16. Шпак М.В. Професійне представництво адвоката у цивільному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 20 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Shpak/a_Shpak.pdf.
17. Гусаров К.В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках : монографія. Харків : Право, 2010. 352 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/Gusarov_2010.pdf.
18. Шпак М.В. Проблемні питання оновлення законодавства України в аспекті професійного представництва адвоката у цивільному процесі. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 82–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_136_11.
19. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.
20. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути : монографія / В.В. Комаров, К.В. Гусаров, Н.Ю. Сакара та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків : Право, 2016. 848 с.
21. Про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та деяких інших законодавчих актів України (щодо статусу і гарантій адвокатської діяльності та формування і роботи органів адвокатського самоврядування) : проект Закону від 04.02.2015 р. № 1794-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53817.
22. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Схвалено Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015/>.